

27/12

Ger historien lärdomar?

Den engelska radion, som är mindre rädd än den svenska för debatter i svåra frågor, har låtit två berömda historiker diskutera möjligheten att finna bestämda utvecklingslinjer i det förflutna. Den ene av debattörerna var *Arnold Toynbee*, känd för sitt försök att skildra civilisationens uppkomst och förfall och sin rekommendation av en religiös renessans för att rädda vår egen civilisation från undergång; den andre var *Pieter Geyl*, en positivistisk och kritisk historiker, författare till ett utmärkt arbete om Napoleon i historieskrivningen. Inläggen har publicerats av ett holländskt förlag (*Can We Know the Pattern of the Past?* F. G. Kroonder, pris 2.60 floriner) och ger en god introduktion i ett av historiefilosofins klassiska problem.

Toynbee anser sig i det stora verket "A Study of History" kunna fastställa att de omkring tjugu civilisationer som världshistorien känner brutit samman på grund av inre kriser eller, om man så vill, brist på en enhetlig idealbildning; för att vår västerländska civilisation skall fortleva — vilket ännu framstår som en möjlighet — måste en sådan idealbildning komma till stånd i kristen regi. Geyl, som började radiodebatten, utdömde hela detta sätt att i det förflutna söka handlingslinjer i stort för framtiden. De tjugu exempel Toynbee anfört var valda exempel, tjugu av två hundra, eller kanske två tusen. Och vidare: dessa tjugu fall kunde presenteras på skilda sätt; nära nog varje tolkning av händelser och förhållanden i Toynbees schema var diskutabel, och det var just på dylika tolkningar som den stora tesen stöddes. Geyl antydde, kort sagt, att Toynbees slutsatser — liksom över huvud slutsatser ur historien av denna art — var godtyckliga och i själva verket blev möjliga dels genom att vissa för ändamålet användbara exempel valdes, dels genom att dessa exempel tolkades i enlighet med författarens uppfattning om historiens "mening". Det är helt enkelt omöjligt att göra ett "sjökort" för framtida bruk av historien.

Skäl finns inte att stanna vid Toynbees försvar för sin egen speciella historietolkning. Hans principiella försvar för historietolkningar av denna art är däremot väsentligt; det gick, liksom många motiveringar i liknande sammanhang, ut på att göra skepticismen gentemot alla åskådningar intellektuellt likvärdig med en bestämd åskådning och att söka skydd bakom denna tankegång. I själva verket hade Geyl också ett sjökort, förklarade Toynbee, men på det sjökortet stod ingenting. "Vi har alla ett sjökort vare sig vi erkänner det eller inte, och intet sjökort är mer än en människas försök att träffa sanningen. Men det tomma sjökortet är det mest onyttiga och mest skadliga." Denna "nonsenssyn" på tillvaron är ovärdig det mänskliga förnuftet, en form av intellektuell défaitism. Och i grunden är den också ologisk. Ty ingen historiker kan arbeta utan några slags allmänna idéer, och det gäller att göra dessa allmänna idéer medvetna och att söka precisera dem. "Den intelligensarbetare som vägrar att låta sig själv bli medveten om de idéer med vilka han arbetar tycks mig vara en lika stor brottsling som den bilförare vilken först sluter ögonen och sedan sätter foten på pedalen." Historieforskningen kan visserligen inte producera profeter, ty med säkerhet kan inte framtiden förutsägas, men möjligheter och sannolikheter kan klarläggas.

I sina repliker sade sig Geyl inte hylla "nonsenssynen" på historien. Det är visserligen omöjligt att "fånga det förflutna i ett så klart mönster att vi kan förutsäga framtiden", men historiens största uppgift är dock "att tolka det förflutna, att finna mening i det". Något sjökort kan historikern inte utforma, men väl kan han bidra att forma ett sinne för historien. "Jag tror som Burckhardt att det finns visdom att vinna genom studiet av det förgångna, men inga bestämda lärdomar för samtidens aktuella problem."

Som vanligt kan man konstatera att deltagarna i debatten stundom använde samma ord i skilda betydelser: Då Toynbee talar om "mening" i historien avser han tydligen ett universellt utvecklingschema och står ett teleologiskt betraktelsesätt

nära, Geyl synes blott avse ett orsakssammanhang. I hög grad byggde Toynbee, som är mera poet än vetenskapsman, på ordlekar som sannolikt för honom själv var helt omedvetna. Ett tomt sjökort är inget sjökort; man kan tillägga att det är mindre riskabelt att segla på måfå än efter en karta som konstruerats ur djupet av geografens medvetande. Påståendet att varje historiker arbetar med allmänna idéer kan vara riktigt om man med "allmänna idéer" menar alla värderingar och alla obevisade eller godtyckliga föreställningar, men det är orimligt om man därmed avser en världsförklaring av typen Toynbee. Den som fast tror på en dylik världsförklaring — så fast att han inte kan abstrahera från den — är tvärtom obekvämt för historiskt arbete, eftersom han drivs att passa in alla händelser i sitt schema. Hegel, Marx, Spengler och Toynbee — alla dessa lysande teckentydare bevisar med sina mera konkret utformade undersökningar hur farligt det är för historikern att arbeta i tjänst hos en metafysik. Religiösa svenska historiker (t. ex. Karl-Gustaf Hildebrand) har också betonat denna fara.

Att Toynbee med helt annan skärpa än Geyl framhäver historiens värde är självklart. För honom leder studiet av det förflutna till en kartläggning av framtiden; visserligen finns det ett och annat fel i sjökortet.

men i sina huvuddr
pålätigt. Svensk
ning lär genomgå
mande för denna a
uppfattning. Aven p
där man prisar Toynb
knappast fråga om att
uppfattning på fullt all
i så fall borde historiker
ämbetets vägnar deklarer
staden skall styras; det är li
sedan sådana tankar skymt
annat än på postseminarier.

Geyl, som är mera anspråkslös, tycks som många av sina kolleger närmast vilja understryka det självklara att historiska kunskaper i viss omfattning är nödvändiga för allt politiskt handlande: samtiden flyter samman med det förflutna, och insikter om vad som är kan inte skiljas från insikter om vad som varit. Möjligen vill han också fastslå att statistiska data kan ge oss vissa säkra upplysningar om framtiden. Men Geyl antyder också att en särskild "visdom" står att vinna genom historiska studier och forskningar. Det är däremot en tveaktig tanke. Den historiskt bildade rör sig gärna i tal och tänkande med paralleller och återblickar, men i den mån sådana ting verkligen bestämmer handlandet, kan de lika väl leda fel som rätt. I varje fall lär de flesta vara ense om att grundlig historisk bildning är ett mycket litet plus i politikerns utrustning; en aning klarare förstånd eller livligare fantasi är att föredra framför hektomber av lärdom. Det faller ingen in att betrakta den historiska kunskapen som ett villkor av betydelse för statsmannens gärning, och inte ens Geyls ord om "visdom" — vari säkert många av hans kolleger instämmer — tycks alltså vara mera än en allmän fras, traditionellt använd, men knappast längre allvarligt menad.

HERBERT TINGSTEN